

2017 | 4

■ A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK ÉRTESÍTŐJE

■ A TARTALOMBÓL

- *SUDÁR BALÁZS*
TURUL SZAVUNK MŰVELŐDÉSTÖRTÉNETI
HÁTTERÉHEZ
- *BÁCSATYAI DÁNIEL*
II. ANDRÁS ANGLIAI KÖVETEI
- *KÁDAS ISTVÁN*
PECSÉTHASZNÁLAT A KÉSŐ KÖZÉPKORI
SÁROS MEGYÉBEN
- *NAGY LEVENTE*
BRANKOVICS SZÁVA ÉS AZ ERDÉLYI
ROMÁN REFORMÁCIÓ
- *KOVÁTS ANTAL ANDRÁS*
SVÁJCIAK MAGYARORSZÁGON, 1867–1990
- *SIMON ATILA*
KASSA HÁROM MEGSZÁLLÁSA
- *APOR PÉTER*
AZ ALTERNATÍV DEMOKRÁCIA
NYOMORÚSÁGA, 1968–1973
- SIPOS PÉTER (1935–2017)

TÖRTÉNELMI SZEMLE

TÖRTÉNELMI SZEMLE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA BÖLCSESZETTUDOMÁNYI
KUTATÓKÖZPONT TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK ÉRTESÍTŐJE
LIX. ÉVFOLYAM, 2017. 4. SZÁM

Szerkesztők

TRINGLI ISTVÁN (felelős szerkesztő)

FÓNAGY ZOLTÁN, NEUMANN TIBOR, OBORNI TERÉZ, PÓTÓ JÁNOS (rovatvezetők)
GLÜCK LÁSZLÓ (szerkesztőségi munkatárs)

Szerkesztőbizottság

FODOR PÁL (elnök),

BORHI LÁSZLÓ, ERDŐDY GÁBOR,

GLATZ FERENC, MOLNÁR ANTAL, ORMOS MÁRIA,

OROSZ ISTVÁN, PÁLFFY GÉZA, PÓK ATTILA, SOLYMOSI LÁSZLÓ,

SZAKÁLY SÁNDOR, SZÁSZ ZOLTÁN,

VARGA ZSUZSANNA

A szerkesztőség elektromos postája: tortenelmiszemle@btk.mta.hu

TARTALOMJEGYZÉK

TANULMÁNYOK

- Nagy Levente: Mártír vagy kalandor? Brankovics Száva és az erdélyi román reformáció I. Apafi Mihály idejében 525
- Kováts Antal András: Svájciak a magyar történelem sodrában, 1867–1990 543
- Simon Attila: Kassa három megszállása. Párhuzamok és tanulságok 569
- Apor Péter: Az alternatív demokrácia nyomorúsága. Ideológia, politikai nyelv és az ellenzéki lehetőség Magyarországon, 1968–1973 591

MŰHELY

- Sudár Balázs: Turul szavunk művelődéstörténeti háttéréhez 605
- Bácsatyai Dániel: II. András angliai követei 621
- E. Kovács Péter: Magyar zászlók velencei kézen 633
- Kádas István: Cum sigillo nostro. A késő középkori Sáros megye pecséthasználata 637
- Szaszkó Elek: A szódi uradalom 1517/1518. évi számadásjegyzéke (Adatok a Gersei Pető család dél-alföldi birtoklásáról) 655
- Ábrahám Barna: „Más nemzeteknél, mint a szászoknál...” Ortodoxia és lutheranizmus kölcsönhatásai a dualizmus kori Erdélyben 683

MÉRLEG

- A kapitalizmus rövid története (*Trädler Henrietta*) 691

MEGEMLÉKEZÉS

- Sipos Péter (1935–2017) (*Simándi Irén*) 699

A kapitalizmus rövid története

Jürgen Kocka: *Capitalism. A Short History*. Princeton University Press, Princeton, 2016. 198 o.

A kőszegi IASK-ban (Felsőbbfokú Tanulmányok Intézete) Jürgen Kocka 2017. május 8-án a *Kapitalizmus és kritikussai – Hosszú távú kitekintés* címmel előadást tartott, amelyben a kapitalizmus történeti előzményeit, létrejöttének okait vizsgálta. A nagy ívű eszmefuttatás a kapitalizmus eredetét az 1300-as évekre tette, majd kitért a firenzei bankházak alapítására, az ipari forradalom elméleti téziseire, a Wall Street gazdasági tevékenységére és Kína sajátos államkapitalista, piaci mechanizmusaira. Kocka többször is említette legújabb, *A kapitalizmus rövid története* (angolul *Capitalism: A Short History*) című monográfiáját. Az előadás során a könyv alapvetéseit vette számba. Pontosan másfél évszázaddal Karl Marx *Tőkéjének* megjelenése után érdemes szemügyre venni, hogy hogyan látja egy tekintélyes történész a kapitalizmus problémáját.

A szerző a 20. századi német történetírás meghatározó alakja, a német polgárság kutatásával vált elismert történésszé. Többek között ő vezette be a *Besitzbürgertum* (tulajdonosi polgárság) és *Bildungsbürgertum* (kulturális polgárság) fogalmát a német történetírásban. Jürgen Kocka eredetileg a bielefeldi iskola egyik vezéralakjaként szerzett hírnevet, amelyet Hans-Ulrich Wehlerrel közösen alapítottak az 1970–1980-as években. Az irányzat szakított a korábbi német historikus hagyományokkal, és az összehasonlítást tette meg munkamódszere vezérlő eszméjéül. A két történész amerikai ösztöndíjasként ismerkedett meg a weberi szociológiával, ami nagy hatást gyakorolt szemléletükre. Hazatérve a történettudományt „historische Sozialwissenschaft”-ként határozták meg, és tudatosan fordultak a társadalomtudományokhoz, elsősorban a szociológiához.

Az új történészgeneráció kritikusan szemlélte a társadalmi-gazdasági modernizáció német útját. Az iparosodást a gazdasági modernizáció alapjának tekintették, olyan permanens technológiai forradalomként, intézményi és társadalmi átalakulásként értékelték, amely a társadalmat jogilag szabadabbá, tagjait felelős állampolgárokká tette, és ahol a társadalmi konfliktusok politikai következményekkel együtt a társadalmi egyenlőtlenségekre vezethetők vissza. Kocka és Wehler egy „normális” modernizációs folyamatot feltételezett, amely Angliát és az USA-t jellemezte, de Németországban ez nem mehetett végbe.¹ A német modernizáció előnye, hogy a folyamatot – Jürgen Kocka által meghonosított terminussal élve – a *Bildungsbürgertum*, azaz a kulturális polgárság vezette, amely nem engedte ura-

1 Bódy Zsombor–Ö. Kovács József: Bevezetés a társadalomtörténetbe. Osiris, Bp., 2003. 612.

lomra jutni a *Besitzbürgertumot*, a tulajdonosi polgárságot.² Kocka vezetésével egy csoport is alakult az 1980-as években, amely a polgárság és a polgárosodás témáját kutatta, és amely európai összehasonlításban a német fejlődési modellt helyezte a középpontba.³ Kocka kutatásai alapvetően a 19–20. századi német, európai és észak-amerikai városi polgárság, a középosztály társadalmi szerepének történeti változásaira irányultak. Tudományos érdeklődése kiterjedt a politikatudományi és államelméleti kérdésekre, a politikai-társadalmi folyamatokat strukturalista megközelítéssel vizsgálta.

Az itt bemutatott monográfia eredetileg 2013-ban jelent meg németül, angol nyelven 2016-ban a Princeton University Press gondozásában látott napvilágot. A kötet meglehetősen rövid, de korántsem beszélhetünk könnyed nyári olvasmányról. A szerző 170 oldalon át elemzi a kapitalizmus hosszú távú fejlődését, és ezt a folyamatot korszakokra bontva mutatja be. A legfontosabb üzenetet a mű végén foglalja össze: „azt mondhatjuk, hogy minden korszak, minden régió és minden civilizáció megkapja azt a kapitalizmust, amit kiérdemelt. Jelenleg nehéz elképzelni bármit is, ami a kapitalizmus alternatívája lehetne. Azonban magán a kapitalizmuson belül nagyon különböző változatok és alternatívák figyelhetők meg, és még ezeknél is többet lehet elképzelni. Ezeknek a fejlődése, folyamatos változása az, ami számít. A kapitalizmus reformja állandó feladat. Ebben központi szerepet játszik a kapitalizmus kritikája.” (7–24. és 169.) Azaz, a kapitalizmus mint gazdasági formáció az évszázadok során alapvető változásokon esett át. Az industrializáció, urbanizáció és globalizáció elterjedésével a kapitalizmus is átalakult, és folyamatosan átalakul, megújul mind a mai napig. A kapitalizmuskritikák legfőbb funkciója a megújulás elősegítése.

A könyv alapvetően két részre osztható. A kötet első fele a kapitalizmus fogalmát magyarázza, vagyis azt mutatja be, hogyan határozták meg és hogyan értelmezték különböző gondolkodók a kapitalizmus jelentését, mi az eredete és miként keletkezett a kifejezés. Kocka szerint a kapitalizmus vitatható és sokat vitatott fogalom, kialakulásától kezdve zavar övezte pontos jelentését. Maga a terminus a 2008-as gazdasági világválság hatására „éledt fel” ismét, könyvek tucatjai jelentek meg a témában. A „kapitalizmus” mint cím eladható, divatos, mondhatni trendi témává vált az olvasóközönség számára.

Rendkívül érdekes a szó és jelentésváltozásai története. Német nyelvterületen először 16. századi kereskedők használták, a tudományban pedig a 17–18. században terjedt el. Kezdetben pénzzel kapcsolatos kifejezés volt, később valaminek a pénzbeli értékét, majd kereskedelmi papírokat és árucikket értettek alatta. A 17. századtól kezdve a „capitalist” a gazdag, tőkével rendelkező embert jelentette, aki másoknak kölcsönözni képes, dúskál a javakban, ráadásul befolyásos. Louis Blanc 1850-ben megfogalmazott definíciója szerint a kapitalizmus a tőke kisajátítása

2 Szelényi Iván: A „második Bildungsbürgertum-projekt” virágzása és hanyatlása. A magyar polgár. Tárki, Bp., 2016. 37–47.

3 Gaál Zsuzsanna: A dzsentri születése. A Tolna megyei reformkori középbirtokos nemesség átalakulása a neoabszolutizmus és a dualizmus korában. Szekszárd, 2009. 7–14.

egyesek számára, mások kizárásával. Amíg francia közgazdászok az 1860-as években a fogalmat a tőke vagy a kapitalisták uralmaként határozták meg, addig német nyelvterületen Johann Carl Rodbertus jelentette ki először 1869-ben, hogy a kapitalizmus társadalmi rendszerré vált. Ezt követően publikálta Albert Eberhard Friedrich Schaffle kapitalizmusról szóló *Kapitalismus und Sozialismus* című kötetit. Ezekben kifejtette, hogy a kapitalizmus országos, sőt nemzetközi termelési szervezet, ami a legmagasabb profitért versengő vállalkozók irányítása alatt áll. A definíció az évtizedek alatt változott, viszont állandó kritériumai a termelés rendszerét, a szerződéses munka által termelt többletet, a szüntelen tőkefelhalmozást, áruvá válást, a munkások és a felsőbb osztályok közötti ellentétet hangsúlyozták. A kapitalizmus fogalmát mindig a fennálló társadalom más társadalmaktól való megkülönböztetésére használták. A fogalom tisztázását követően az olvasó megtudhatja, hogy a klasszikus szerzők, egyebek mellett Marx, Weber és Schumpeter hogyan vélekedtek a kapitalizmusról. Kocka röviden kommentálja is a klasszikusokat, Marx elméletével kapcsolatban kiemeli, hogy mind a mai napig a szakirodalmi hivatkozások alapja. Weber munkáját tartja az egyik legjobb, a kapitalizmus elméletét tárgyaló műnek, míg Schumpeterről azt állítja, hogy a kemény bírálatok ellenére szintén pótolhatatlan. Másképpen fogalmazva, ők hárman alapozták meg a kapitalizmusról szóló történelmi diskurzust. (7–24.)

Kocka kapitalizmusértelmezése mellett mindenképp érdemes példaképp megemlíteni az 1970-es években a fogalomtörténettel foglalkozó történészek csoportját, akik Otto Brunner és Reinhart Koselleck szerkesztésében létrehozták a nyolckötetes *Geschichtliche Grundbegriff*-t. A több mint 9000 oldalas munka közel 122 kifejezésre ad hosszas értelmezést, többek között a tőke és a kapitalizmus fogalmára is. A gigantikus műben található egy közel 50 oldalas *Kapital, Kapitalismus* szócikk, amit Marie-Elisabeth Hilger és Lucian Hölscher jegyzett. A lexikon a tőke 16–17. századi jelentésének magyarázatával kezdi. E szerint az első definíció Johann Joachim Becher politikatudományi művében látott napvilágot. Becher szerint a kereskedő számára fontos a cselekvés szabadsága, emellett szükséges egy bizonyos pénzüsszeg (alaptőke), és mindehhez a kereskedő szaktudása kvázi mint harmadik alapfeltétel is elengedhetetlen. A tőkéhez egy értékmérő eszköz is szükséges, a pénz előtt ezt a szerepet a marha töltötte be.

Míg Kocka elsősorban a német nyelvterületet kutatta, Hölscherék európai szinten vizsgálták a tőke jelentését. Úgy vélték, a tőke kifejezés eredetileg a középkori Itáliában jelent meg, és két alapjelentéssel bírt: egyrészt a kamatra felvett pénzüsszeget jelentette, másrészt a szerződésben lefektetett, a szerződő felek közötti kockázatvállalást és részesedést szabályozta. Németországban először a lombard *cavedalét* használták. A fogalom alatt azokat a javakat értették, amelyeket birtokolnak, és amelyek többlethasznot hajtanak tulajdonosuk számára. A kifejezés a 14. században tűnt fel a német kereskedői könyvelésekben. A szerzők úgy gondolták, hogy a tőke szó Németalföldről kiindulva terjedt el. A Hilger–Hölscher szerzőpáros Kockával ellentétben az Adam Smith, Adam Heinrich Müller és Karl

Marx-féle tőkedefinícióra hivatkozik.⁴ A magyar olvasóközönség anyanyelvén is olvashatja Kockától a kapitalizmusról alkotott véleményét, amely szinte teljesen megegyezik az angol nyelvű kötetben találhatóakkal.⁵

A tőkéről szóló diskurzus történetét áttekintve mindenképpen érdemes megemlíteni az újkapitalizmus- (globális kapitalizmus-) elméleteket, hiszen az 1970-es években a kapitalizmus fogalma kiszorult a szociológiai elemzésekből. Kérdés, hogy vajon miért. Az EHESS oktatója, Luc Boltanski és Eve Chiapello tollából 1999-ben napvilágot látott *Le nouvel esprit du capitalisme* című kötet erre a kérdésre kereste a választ. Tézise szerint a kapitalizmus az elmúlt évtizedekben újraszerveződött, ennek jelei láthatóak a kormányzati támogatással létrejövő adó-, társadalom- és bérpolitikában. A szerzőpáros a kapitalizmus három korszakát különböztette meg egymástól. Az elsőt a családi világ alakította ki, amikor az alkalmazottak még ismerték a tulajdonosokat, cégvezetőket. A második a konszernkapitalizmushoz köthető, amikor bürokratizálódott a vállalat, a cég alkalmazottakként tekintett a dolgozókra, és megszűnt a korábbi, családias légkör. A harmadik korszak az 1990-es évek utáni időszak, amikor elterjedt a globalizált vagy hálózati⁶ kapitalizmus.⁷

Visszatérve Kocka művéhez, a második fejezet a „Kereskedelmi kapitalizmus” (Merchant Capitalism) címet viseli. Itt globális megközelítést és komparatív módszert alkalmaz a szerző. Összehasonlíttja az antik, Han-kori Kína, az arab világ, a középkori Európa, majd a virágzó reneszánsz korszak kereskedelmét, kitüntetett figyelmet szentel a városoknak mint kereskedelmi központoknak. Kocka visszamegy a gyökerekig, vizsgálja a kapitalizmus előzményeit és kezdetét, amelyről különböző elméletek születtek. A német történész szerint a legnagyobb kereskedelmi hálózatok az Indiai-óceánt átszelő kereskedelmi útvonalon jöttek létre. Kocka ezen a ponton hivatkozik a kínai Han-dinasztiára, amelynek uralkodása idején egységesítették a fizetőeszköz használatát, növelték a piaci kapcsolatokat és támogatták a kereskedők hosszú utazásait.

A luxuscikkek és élelmiszerek kereskedelme a Római Birodalom nagyvárosai-ban magas szintre jutott. A latifundiumok legtöbbje piacra termelt, a termelők így profitra tettek szert. Feltételezzük, hogy nyereséges volt a termelés, hiszen máskülönben nem lett volna érdemes vállalni a kockázatot. Annak ellenére, hogy a birodalom területén növekedett a termelés, és ezzel együtt a makrogazdaságok száma is emelkedett, a háborúk mégis megakadályozták a hosszú távú piaci orientációt,

4 Marie-Elisabeth Hilger–Lucian Hölscher: Kapital, Kapitalist, Kapitalismus. In: Geschichtliche Grundbegriffe. III. Szerk. Otto Brunner–Werner Conze–Reinhart Koselleck. Klett-Cotta, Stuttgart, 1982. 399–454.

5 Jürgen Kocka: A „kapitalizmus” fogalmának újrafelfedezése. Eszmélet 113. sz. (2017) 37–46.

6 Globalizált vagy hálózati kapitalizmus: a kapitalizmusnak a klasszikus kapitalizmuson túli, új formája, amelyben a pénz, a hatalom, az információ és a kulturális kódok hálózatokban áramlanak. A kapitalizmus ezen új korszakában ellentét feszül a hálózati logika és a személyiség között.

7 Ld. bővebben: Luc Boltanski–Eve Chiapello: Le Nouvel esprit du capitalisme. 1999. A kötetet magyarul ismertette Takács Erzsébet: A kapitalizmus új szelleme. Szociológiai Szemle (2007) 3–4. sz. 266–274.; Weiss János: Bevezetés az „újkapitalizmus” elméletéhez. Replika 59. sz. (2007) 99–106.

ezért nem válhatott a görög-római világ a kapitalizmus „szülőhelyévé”. A háború és a kapitalizmus viszonya vitatott. Sombart szerint, ha nem lettek volna háborúk, nem lett volna szükség a katonáskodó termelők kiváltására, és nem keletkezett volna olcsó rabszolga-munkaerő sem, vagyis a piacra termelő nagybirtok sem jött volna létre. (25–49.)

A „Terjeszkedés” (Expansion) című fejezet az 1500–1800-as évek időszakát dolgozza fel. Európa a kora újkori kolonializáció során kialakítja gyarmatbirodalmi rendszerét. A kapitalizmusnak köszönhetően a gyarmatokon lassan elterjednek a különböző termelési eszközök és ágazatok. A következő fejezet „A kapitalista korszak” (The Capitalist Era) címet viseli, és a rövid, de véres 20. századot veszi számba. A két világháború közötti időszak egyértelműen az industrializáció korszaka – állítja Kocka. A terjeszkedés a Szovjetunió bukásával és az ázsiai tigrisek felemelkedésével zárul, a szerző itt értekezik a 2008-as gazdasági világválságról is.

Kocka három alapvető kérdést jár körbe. Az első a munkások problémája. A bérmunka és a munkáskérdés tárgyalása mellett nem emeli be művébe a technikai modernizáció társadalmi következményeit. A második nagy téma, ami az előzőhöz hasonlóan komplex, a kapitalista gazdaság és az állam kapcsolata. Az állam és a gazdaság egymás riválisai, ennek ellenére kiegészítik egymást. A szerző elsősorban a pozitív gazdasági és politikai hozzájárulásra, és az ehhez szükséges politikai cselekményekre fókuszál, amelyek elősegítik a kapitalista gazdasági fejlődést. A munka harmadik nagy témája a pénzügy. Kockára nagy hatást gyakorolt a 2008-as gazdasági világválság, talán némi túlzással ezt állította érvelése középpontjába. (54–93.)

A gazdasági válság hatása a történetírásban is érzékelhető. A 20. század végére a nyugati történészek elveszítették a kapitalizmus története iránti érdeklődésüket – az 1980-as évektől, a kulturális fordulat megjelenésétől kezdve jellemző ez a tendencia. A 2008-as gazdasági világválság következtében azonban újraéledt a téma iránti érdeklődés. Az elmúlt években számos meghatározó munka született, a Harvard Egyetem létrehozta a „The Study of Capitalism” programot, a Cornell pedig a „History of Capitalism” központot, ahol az amerikai kapitalizmus történetét vizsgálják. A kutatók az amerikai kapitalizmus vállalkozástörténetére, elhibázott gyáralapításaira, a gyári munkások és az újonnan érkezett gazdasági migránsok módszeres vizsgálatára vállalkoztak. Az elemzés a történettudomány számos területére – munka, kultúra, gender, állam, gazdaság és környezetvédelem – kiterjed. Az egyetemek célja egyértelműen a kapitalista fejlődés szerteágazó diskurzusának kutatása. Mindehhez szemináriumokat, konferenciákat és nyári egyetemeket szerveznek. A világválságot követő bizonytalan gazdasági légkörben több meghatározó munka is született.

Érdemes kiemelni Larry D. Nealnek, az Illinois-i Egyetem gazdaságtörténészének és Jeffrey G. Williamsonnak, a Stanford Egyetem professzor emeritusának közösen szerkesztett munkáját, amely *The Cambridge History of Capitalism*⁸ címmel jelent meg. A kétkötetes munka 34 tanulmányt tartalmaz. Az első

8 Neal D. Larry: *The Cambridge History of Capitalism*. Cambridge University Press, Cambridge (Mass.), 2014.

kötet a kapitalizmus ókori gyökerétől kezdve, a felívelő szakaszon át egészen 1848-ig tárgyalja a témát, a második kötet pedig ennek folytatásaként 1848-tól napjainkig. A témában még megemlíthetjük a két fiatal, angol nyelvterületen oktató történész Alexander Anievas és Kerem Nisancioglu *How West Came to Rule: The Geopolitical Origins of Capitalism*⁹ című művét. A munka közel 400 oldalon keresztül értekezik a kapitalizmusról, a szerzők célja a társadalompolitika és a gazdasági fejlődés globális bemutatása. Véleményük szerint a kapitalizmus a kora újkori Angliában fejlődött ki, annak ellenére, hogy a Kelet sokkal jobb gazdasági, politikai és kulturális feltételekkel rendelkezett. A munka tartalmazza a világtrend-szer-elmélet, politikai marxizmus, posztkolonializáció és az eurocentrikus perspektíva szempontjait is.

Az elmúlt évek bestsellerét Sven Beckert, a Harvard történettudományi tanszékének oktatója jegyzi. Beckert korábban Pulitzer-díjat kapott a *What Hath God Wrought: The Transformation of America, 1815–1848* című könyvéért. A szerző legfrissebb munkája az *Empire of Cotton: A Global History*¹⁰ egy kulcsfontosságú áru, a gyapjú történetén keresztül vizsgálja a kapitalizmust. A kötet bemutatja a legkorábbi és legfontosabb indiai és kínai telephelyeket, majd Európát, ahol az ipari forradalomnak és a nagy gyapjúgyáraknak köszönhetően kialakulnak az új gyapjútermelő központok. Beckert történésztársaival, például Kockával ellentétben a kereskedelmi kapitalizmust (*merchant capitalism*), ami a korai időket jellemezte, háborús kapitalizmusnak (*war capitalism*) nevezte el. Azért használja a háború kifejezést, mert az európai kereskedők erőszakot alkalmaztak hatalmuk kiterjesztése érdekében. A kötet a technológiai találmányok bemutatásának is helyt ad.

A felsorolásból nem hagyható ki egy, a válság előtt készült kötet, Amiya Kumar Bagchi *Mankind and the Global Ascendancy of Capital*¹¹ című műve. A szerző a kapitalizmus történeti fejlődését teljesen más nézőpontból közelíti meg. Bagchi a kapitalizmus fejlődését a globális emberi fejlődés (*global human development*) perspektívájából, és nem a tőkefelhalmozás szempontjából vizsgálja. A nézőpontváltással a történész munkája úttörőnek számít. Tovább sorolhatnánk a témában készült kitűnő értekezéseket, de a téma fontossága, remélhetőleg, az eddigiekből is látható. Kocka könyvére visszatérve szemmel látható, hogy a szerző próbál bekapcsolódni a manapság divatosnak számító globális történetírásba (*global history*) – az igazsághoz hozzátartozik, hogy az irányzat közel harminc éve létezik. Az elmúlt tíz évben a világ vezető történettudományi tanszékein elterjedt megközelítéssé vált.

A kapitalizmus rövid története könnyedén elhelyezhető Jürgen Kocka életművében. Kocka és Heinz-Gerhard Haupt a komparatív történetírásban elismerik az egyén és az általános jegyek iránti kutatást mint az összehasonlítás legáltalánosabb céljait. Négyféle összehasonlítást különböztetnek meg: a „heurisztikus”-t, amely-

9 Alexander Anievas–Kerem Nisancioglu: *How West Came to Rule: The Geopolitical Origins of Capitalism*. Pluto Press, London, 2015.

10 Sven Beckert: *Empire of Cotton: A Global History*. Knopf, New York, 2014.

11 Amiya Kumar Bagchi: *Mankind and the Global Ascendancy of Capital*. Rowman and Littlefield Publishers, Lanham, 2006.

ben az összehasonlítás képes lehet addig ismeretlen jelenségek, magyarázatok felfedezésére; a „leíró”-t, az egyes esetek sajátosságainak alaposabb meghatározását; az „analitikus”-t, amikor tudományos elméletek érvényességét ellenőrizzük; végül az „elidegenítő”-t, amelyben az összehasonlító vizsgálat egy teljesen új nézőpontot kínál a kutató számára.¹²

Kocka életművét áttekintve érdemes kitérni az elmúlt években megjelent munkáira. Ezek közül a Marcel van der Lindennel közösen szerkesztett és 2016-ban megjelent tanulmánykötetet emelném ki, a *Capitalism. The Reemergence of a Historical Concept*¹³ című művet. A kötetbe az irányzat meghatározó szakembereinek írásai kerültek be, többek között: Youssef Cassis, Andrea Komlosy, Victoria de Grazia, Immanuel Wallerstein, Sven Beckert és még sokan mások szerepelnek a szerzők között. A tanulmányok nagyon szerteágazóak, a gazdasági válság vizsgálata, a munka világa, a vállalattörténet (*business history*), a modernitás és az új kapitalizmus története egyaránt felbukkan a tematikában. A kötetet Kocka kapitalizmusról szóló historiográfiai/etimológiai tanulmánya nyitja ugyanúgy, mint *A kapitalizmus rövid történetében*. Kocka tanulmányának rövidített változatát a magyar olvasók is kezükbe vehetik Szalai Miklós fordításának köszönhetően.¹⁴

A *Capitalism* előnye egyben hátránya is: rövid. A szerző láthatóan az érdeklődő publikumot szándékozott megszólítani, a szöveg a téma komplexitása ellenére is közérthető és befogadható. Azoknak az olvasóknak ajánlanám, akik gyorsan és röviden szeretnének alapinformációkat megtudni a kapitalizmus kialakulásáról, különböző formáiról (esetleg gyorsan fel szeretnének készülni egy vizsgára), mindezt globális kontextusban tárgyalva. A különböző területek, országok összehasonlítása során a kötet érdekessé válik a témában járatlan olvasók számára is. Kockán nem lehet számon kérni a munka tömörségét, hiszen már a címben is megjelölte, hogy rövid értekezést ad közre. Mégis, *A kapitalizmus rövid történetével* szembeni egyik alapvető kritika éppen szűkre szabott terjedelme lehet, hiszen ilyen komplex témáról hosszabban értekeznek a kortársak – amint azt feljebb láthattuk. Szinte minden negatív észrevétel, amit tehetünk, ezzel áll összefüggésben. Kocka általánosít, elnagyoltan tárgyalja témáját. A kötet legnagyobb hiányossága mégis az erősen foghíjas jegyzetapparátus: sajnos gyakran előfordul, hogy a szerző több tíz oldalon keresztül nem helyez el hivatkozást a szövegben, a sok számszerű adat ellenére sem. Erősen érzékelhető az esszéisztikus stílus. Kocka nem végzett alapkutatót; egy bizonyos absztrakciós szint felett valószínűleg a levéltári anyagok nem tudnának választ adni a szerző által feltett kérdésekre. Mindezek ellenére figyelemre méltó, hogy a legfrissebb irodalmat használja hivatkozási alapul, és a kultúrtörténeti szempontot is igyekszik bevonni írásába.

Trádlér Henrietta

12 Tomka Béla: Az összehasonlító módszer a történetírásban – eredmények és kihasználatlan lehetőségek. *Aetas* (2005) 1. sz. 243–258. és Keller Márkus: A megértés lehetősége – az összehasonlító történetírás hasznáról. In. *Aetas* (2005) 4. sz. 102–111.

13 *Capitalism. The Reemergence of a Historical Concept*. Szerk. Jürgen Kocka–Marcel van der Linden. Bloomsbury, London, 2016.

14 Kocka, J.: i. m. (5. jz.)

CONTENTS

STUDIES

Levente Nagy: Martyr or Adventurer? Sava Branković and the Romanian Reformation in Transylvania during the Principality of Mihály Apafi I	525
Antal András Kovács: Swiss in the Flow of Hungarian History, 1867–1990	543
Attila Simon: The Three Occupations of Kassa. Parallels and Morals	569
Péter Apor: The Misery of Alternative Democracy. Ideology, Political Language and the Possibilities of Opposition in Hungary, 1968–1973	591

WORKSHOP

Balázs Sudár: On the Cultural Historical Background of the Hungarian Word <i>Turul</i>	605
Dániel Bácsatyai: King Andrew II's Envoys in England	621
Péter E. Kovács: Hungarian Banners in Venetian Hands	633
István Kádas: Cum sigillo nostro. Seal Usage in Late Medieval Sáros County	637
Elek Szaszko: The Registry of the Revenues and Expenses of the Szódi Manor from 1517/1518 (Contributions to the possessions of the Gersei Pető family in the southern region of the Great Hungarian Plain)	655
Barna Ábrahám: „With other nations like Saxons...” Interactions between Orthodoxy and Lutheranism in Transylvania in post-1867 Hungary	683

REVIEW ARTICLE 691

COMMEMORATION 699

E számunk szerzői

ÁBRAHÁM BARNÁ PhD, tud. munkatárs (MTA BTK TTI) • APOR PÉTER PhD, tud. munkatárs (MTA BTK TTI) • BÁCSATYAI DÁNIEL PhD, fiatal kutató (MTA BTK TTI) • KÁDAS ISTVÁN, tud. segédmunkatárs (MTA BTK „Lendület” Középkori Magyar Gazdaságtörténet Kutatócsoport) • E. KOVÁCS PÉTER, a történelemtudományok kandidátusa, tud. főmunkatárs (MTA BTK TTI) • KOVÁTS ANTAL ANDRÁS PhD, történész • NAGY LEVENTE, dr. hab., tszv. egy. docens (Eötvös Loránd Tudományegyetem) • SIMÁNDI IRÉN PhD, főiskolai tanár (Kodolányi János Főiskola) • SIMON ATTILA, dr. hab., történész (Selye János Egyetem / Fórum Kisebbségkutató intézet) • SUDÁR BALÁZS PhD, tud. főmunkatárs (MTA BTK TTI) • SZASZKÓ ELEK PhD, történész • TRÁDLER HENRIETTA, tud. kutató (Felsőbbfokú Tanulmányok Intézete, Kőszeg)

MTA BTK TTI = Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézete

Folyóiratunk közlési szabályzata a www.tti.btk.mta.hu honlapon olvasható